

LA FOTOINTERVENCIÓ COM A EINA DOCENT

Leonor M. Cantera

Professora Lectora de Psicologia Social
Facultat de Psicologia. Universitat Autònoma de Barcelona
leonor.cantera@uab.es

Resum

En aquest article es descriu l'experiència portada a terme en una assignatura de grau utilitzant com a eina principal d'ensenyament la tècnica de la fotointervenció. Es presenta el marc conceptual del que parteix la tècnica, la presentació de la tècnica, descripció de l'experiència i els resultats fins ara obtinguts. L'objectiu de l'experiència va consistir a facilitar l'estudiantat el coneixement dels conceptes, metodologies i tècniques de l'avaluació i la intervenció psicosocial, incorporant la perspectiva de gènere com a eix transversal. Els resultats de l'experiència van mostrar que la utilització de la fotointervenció com a tècnica en l'ensenyament i en la investigació va permetre a l'alumnat la reflexió constant i la connexió de l'estudiantat amb l'aplicació en la vida quotidiana. Tot això va facilitar, no només el conèixer i el saber; sinó l'ésser i l'estar a través de diferents competències adquirides o reforçades; com la de treball grupal i maneig de dificultats.

Resumen

En este artículo se describe la experiencia llevada a cabo en una asignatura de grado utilizando como herramienta principal de enseñanza la técnica de la fotointervención. Se presenta el marco conceptual desde donde parte la técnica, la presentación de la técnica, descripción de la experiencia y los resultados hasta ahora obtenidos. El objetivo de la experiencia residió en facilitar al estudiantado el conocimiento de los conceptos, metodologías y técnicas de la evaluación y la intervención psicosocial; incorporando la perspectiva de género como eje transversal. Los resultados de la experiencia mostraron que la utilización de la fotointervención como técnica en la enseñanza y en la investigación permitió al alumnado la reflexión constante y la conexión de lo estudiado con la aplicación en la vida cotidiana. Todo ello facilitó, no sólo el conocer y el saber; sino el ser y estar a través de distintas competencias adquiridas o reforzadas; como la de trabajo grupal y manejo de dificultades.

Abstract

This article describes the experience in a course grade using as a main tool for teaching the technique of photo intervention. It presents the conceptual framework, from which the technique becomes, describes the technique, the experience and the results. The principal objective was to aim the students with the knowledge of the concepts, methodologies and techniques of evaluation and psychosocial intervention, incorporating gender mainstreaming. The results of the experience showed that the use of photo intervention's technique in teaching and research enabled the ongoing student reflection and connection with what is considered the application in daily life. The use of this technique facilitated not only the knowledge and understanding, but also the being and doing, which are acquired through different competition or enhanced as the working group and management difficulties.

Introducció

La transmissió de competències relacionades no només amb el Saber, sinó també amb el saber Fer i amb l'Ésser no sempre és un desafiament atractiu. Sobretot, quan es tracta d'incorporar la perspectiva de gènere a la sensibilització de l'alumnat vers uns problemes socials que més tard haurà d'afrontar professionalment amb l'objectiu de prevenir-los i eradicar-los.

L'objectiu del present text és el de presentar l'experiència acumulada de la fotointervenció com a eina docent en l'assignatura d'Avaluació i Intervenció Psicosocial, que ve impartint des de 1999 la signant de l'article, en el marc del pla docent dels estudis de grau de la Facultat de Psicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Experiència recolzada en altres realitzades en grups de classe a nivell de grau en universitats de països com El Salvador i Puerto Rico. Amb aquest objectiu, es presentarà el marc conceptual d'on parteix la tècnica, la presentació de la tècnica, la descripció de l'experiència i els resultats fins ara obtinguts.

La Psicologia Social Comunitària. Models rellevants per al treball que es proposa

Per a la Psicologia Social Comunitària la principal intenció és el desenvolupament de pràctiques professionals (investigació, teories i accions) conduents a la millora de la qualitat de vida. Per a això, considera que, reprenent les paraules de Martín Baró, la psicologia ha de ser una disciplina compromesa amb i pendent dels esdeveniments socials i personals, en continuu estat d'alerta, per a poder assenyalar una realitat injusta i opriment, mostrar indignació davant la mateixa, aspirar a canviar-la i projectar línies d'acció en aquesta direcció.

Per això, entre les metes està el facilitar el desenvolupament d'una consciència social a través d'un procés educatiu de canvi d'actituds. Tant qui facilita el procés d'aprenentatge, com qui participa del mateix, haurien de: propiciar la creació i manteniment d'equips de treball col·lectius que, amb el qüestionament i anàlisi constant, democratitzin l'accés de tots els sectors de la societat considerant i tenint una visió històrica del fenomen en qüestió; així com generar possibles alternatives que donin resposta als assumptes emergents.

El fet que les persones siguin conscients d'elles mateixes significa tenir un enteniment i comprensió de la realitat i per a això el construccionisme social és una font de llum. A continuació presentem unes pinzellades sobre el construccionisme, l'enfocament crític i el model iteratiu-reflexiu-generatiu i la seva rellevància per a aquest escrit.

El construccionisme, l'enfocament crític i el model iteratiu-reflexiu-generatiu¹

Els fenòmens individuals són reflexos de construccions socials i, per tant, han de ser estudiats no merament a nivell individual sinó també a nivell social. No només en l'actualitat sinó des de fa dècades, autors com Lechner (1988), Sonntag (1989), Marx (1988) i Maffesoli (1987), entre altres/as, van fer esment de la importància de rescatar allò social a través de la vida quotidiana. Aquesta visió permet una investigació integradora: persona i societat. Afegim a aquesta mirada la dimensió relacional ja que facilita, a més, l'anàlisi d'aquests processos d'integració. Se situa, llavors, l'anàlisi al nivell de les relacions socials i no al nivell de la conducta social.

Ressaltant la importància que té la vida quotidiana i entenent la seva pertinència per a l'abast dels objectius que es buscaven a l'experiència relatada, resumiré el model construccionista.

Aquest planteja que la realitat adquireix el caràcter d'existència perquè la construïm cada dia de manera relacional i social. Mitjançant el procés de socialització [on l'ésser humà reacciona davant el món que l'envolta, tracta de comprendre'l i, en aquest procés, anomena i defineix, sense deixar de formar part d'una definició compartida respecte d'aquesta realitat que observa; reactuant i actuant mediatitzat per una definició compartida que pren forma de "natural", "normal" i per tant adquireix distància del seu origen, a través del llenguatge i els símbols] ocorre la internalització de les definicions, veritats, etc. que donen coerció i sentit de pertinència i coherència del que s'ha viscut, es viu o es viurà.

¹ A partir d'aquí s'entendrà IRG per iteratiu-reflexiu-generatiu.

És en la pràctica quotidiana on es forma, es teixeix i es construeix la realitat; una realitat que encara que sigui presentada com a “natural” i des de “sempre”, mantinguda per un determinat grup o societat, vigilant uns determinats interessos, és canvia en tant que, en ser construïda, pot ser des-construïda i re-construïda. D'aquí la importància de reconèixer que una determinada “realitat” pot mantenir-se en el temps i modificar-se davant les circumstàncies que l'envolten. La tècnica de la fotointervenció fa que, al facilitar el procés de problematització, s'aconsegueixi veure, posar sobre la taula i actuar davant les situacions socials que podem definir o no com a problemes socials; fins i tot les més inqüestionables o difícils d'interrogar protegides pel vel d'allò políticament correcte.

Un concepte important en matemàtiques és l'anomenat mètode iteratiu, incorporat després per la tecnologia. Aquest tracta de resoldre els problemes mitjançant aproximacions successives a la solució. És interessant observar que és un mètode utilitzat quan un problema té un nombre gran de variables. Utilitzat en l'àmbit educatiu, tracta de que grans projectes siguin dividits en petites parts i que cada part sigui desenvolupada mitjançant un procés iteratiu d'anàlisi, disseny, implementació i proves. La idea de la necessitat de que per solucionar un tot cal anar a les parts i que, al seu torn aquestes parts influiran en el tot, es recull en el model *iteratiu-reflexiu-generatiu* (IRG). El model IRG, no oblidant la història i observant l'inici de la psicologia social comunitària als Estats Units en comparació d'altres països, constata com la raó del seu inici és la ruptura amb allò donat, la crítica a les formes de donar respostes a nivell acadèmic i professional als problemes socials; i la distància entre qualitat de vida i deteriorament. El model planteja que: és important visualitzar, rescatar i donar a conèixer el que succeeix en els diversos àmbits de la vida quotidiana per evitar el risc que quedin invisibilitzades per allò dominant. A manera de parèntesi, ressaltem aquest en la mida que ens ajuda a prevenir-nos del risc que podem tenir en el moment de, per exemple, investigar o actuar. En l'assignatura que serveix d'escenari per a l'aplicació de la tècnica de la fotointervenció tractem d'observar com les idees dominants patriarcals generen un discurs d'igualtat que, en el moment de reflexionar sobre això en “les petites-grans coses” quotidianes, vam observar que la pràctica i el significat d'elles queden enfosquides, fet que dificulta el poder prendre consciència del buit que el discurs dominant genera en el moment de traduir-lo en el dia a dia; per exemple: el fet de pensar que perquè a nivell constitucional es plantegi que homes i dones són iguals, no existeixi el sexisme; o que no hi ha diferència en el moment de viure la sexualitat; o que qui roman en una relació de maltractament és perquè vol; o que la baixa laboral afecta de la mateixa manera a homes i dones, etc. Tanquem el parèntesi.

El model rescata el que autors/es sobre Psicologia Comunitària com Serrano-García, Martín Baró, Montero, entre altres, esmenten de la importància del rol de qui facilita el treball comunitari. La importància de la reflexió i el procés de problematització. Conceptes presos de l'educació popular, problematitzadora i alliberadora, essent un dels seus exponents Paulo Freire. Cal remarcar que aquest autor indicava que la transformació de qui intervé va acompanyada de la transformació de la població amb la qual es treballa i viceversa; no pot haver transformació popular si no hi ha transformació personal en intervenir. Això facilita, condueix i es tradueix en accions d'acord amb un codi valoratiu de compromís amb el benestar social de les persones en una comunitat, societat, nació, país i a nivell mundial.

En l'exercici IRG, gens es dóna per natural i evident. Allò evident i natural és reflexionat, qüestionat, reconsiderat, avaluat i per això pren rellevància el saber popular, la mirada des de diferents angles. [La fotointervenció facilita que allò evident, obvi, normal i natural, que és tan “evident” que NO s'aconsegueix veure-ho a primera vista, prengui sentit en el moment de voler entendre, investigar, avaluar i actuar com a professionals en diferents àmbits].

Finalment, és important assenyalar que la incorporació de l'enfocament crític (que planteja la necessitat de situar-se de manera crítica davant el coneixement i les pràctiques hegemòniques) ha estat, com a corrent, vital; no només en la psicologia social comunitària sinó en altres disciplines, duent com a bandera la denúncia i el rebuig d'allò plantejat com a just, normal, “des de sempre” i adequat; de pràctiques i coneixements que apunten cap a la desigualtat i injustícies de vida. [L'interès en l'ús de la fotointervenció és el veure, l'adonar-se, el poder nomenar les entre-línies d'una pràctica quotidiana que es presenta com a natural i normal; i, per tant, inamovible i inqüestionable. Des de l'enfocament crític es rescata allò donat com a construït i, per tant, susceptible de transformació davant la denúncia i rebuig d'allò que condiona, dirigeix i manté situacions d'injustícia social. Tot això amb el propòsit de crear accions que facilitin la transformació i modificació de les pràctiques excloents i d'injustícia

social; així com la transformació del coneixement creat des d'instàncies de poder reconegudes pel seu caràcter científic garantitzador d'objectivitat].

La societat, els éssers humans, el procés de vida i la història mateixa, no són, doncs, elements estàtics, independents i immutables. Tot el sistema soci-econòmic-polític està interrelacionat. D'aquí que per poder entendre les transformacions que ocorren i com aquestes afecten a l'ésser humà hem de tenir mètodes, tècniques que ens permetin escatir aquesta informació.

La fotointervenció: concepte, funcions i protocol d'aplicació

La fotointervenció és una tècnica d'anàlisi i d'acció psicosocial que articula la fotografia com a mitjà de visibilització de realitats socials problemàtiques amb els principis d'investigació i intervenció de la psicologia social comunitària compromesa amb el canvi d'aquestes realitats.

Amb la seva aplicació es tracta de facilitar els següents processos: (a) la visualització i el qüestionament de situacions problemàtiques tabú o que freguen amb el pensament políticament correcte, (b) l'articulació dels nivells individual, interindividual i grupal en la investigació i intervenció desenvolupades i, (c) la presa de consciència grupal sobre la interconnexió de diversos problemes socials que, a primera vista, apareixen en la seva singularitat i que, després de la discussió sobre les fotos seleccionades, són percebuts formant part d'una constel·lació de problemàtiques articulades.

D'aquesta manera, vam rescatar les premisses del construccionisme al constatar que allò que considerem com a real, normal i natural és una forma determinada de veure i no l'absolut. Que les construccions varien de grup a grup, de cultura a cultura i de societat a societat. Fent servir com a eina principal el fet d'aguditzar la mirada, estar oberts/as als sentits i adonar-nos i submergir-nos en el mar de la reflexió; reconeixent com a vàlides el saber no només científic sinó el saber popular i el marcat per la pròpia experiència i vivència.

Entre els passos preliminars de la posada en marxa de la fotointervenció figuren els següents: (a) constitució de grups de treball de no més de 5 persones (que, quan tot el procés hagi acabat, haurien de dissenyar i executar conjuntament algun projecte d'intervenció en l'àmbit de la problemàtica tractada) i, (b) prec i recomanació que cadascú projecti en les seves fotos la seva pròpia mirada personal, procurant en aquesta fase no imitar ni compartir les seves idees amb els seus col·legues de grup.

Tot seguit, es donen a les persones participants les següents **instruccions d'aplicació**:

1. Cada persona ha de tenir una càmera d'un sol ús de 27 fotos. En cas de disposar d'una càmera digital i preferir utilitzar-la, ha de comprometre's a realitzar **NOMÉS 27 FOTOS** i a **NO** esborrar ni substituir cap de les fotos realitzades².
2. La sèrie de 27 fotos de cada participant ha de referir-se a la problemàtica entorn de la qual es discutirà³.
3. Les persones participants han de sol·licitar autorització (explicant els objectius del projecte d'investigació) a les persones que poguessin aparèixer i ser reconegudes en les fotos.
4. **NO** és imprescindible que els elements figuratius de les fotos siguin sempre persones⁴.
5. Les fotos són revelades en format paper i CD, fins i tot quan aquestes hagin estat preses en càmera digital.

² La raó de 27 fotos és perquè les càmeres d'un sol ús són majoritàriament d'aquesta quantitat. No obstant això, poden ser menys d'aquest nombre, però no menor de 12 per a poder tenir un ventall de quatre fotos davant tres temes a discutir, per exemple. En investigacions portades a terme utilitzant la tècnica el nombre de fotos va ser de 15 i es va sol·licitar l'explicació de les fotos, previ a la discussió grupal. Per escrit.

³ A efectes d'aquesta assignatura es va mirar de retratar tot allò considerat problemàtica social i, en la mesura del possible, amb implicacions de gènere. En ocasions es planteja un problema monotemàtic d'acord amb els objectius del curs o investigació.

⁴ En qualsevol cas, es vetlla pels aspectes ètics de la investigació i intervenció. Així mateix, cada estudiant pot autoritzar per escrit l'ús de les seves fotografies per a fins acadèmiques i científics.

6. Cada persona disposa d'uns dies per realitzar la sèrie de 27 fotos (abans de la discussió grupal sobre les mateixes).

Una vegada finalitzada la fase de presa de fotos i de revelat de les mateixes, es dona pas a la part grupal de l'exercici, que s'estendrà al llarg d'una o diverses sessions de classe.

L'exercici grupal consta de les següents fases:

1. Exposició de les fotos. Cada participant estén les seves sobre la taula o bé sobre el terra (depenent de l'entorn de la reunió).
2. Explicació de les fotos. Cada persona explica el que estima pertinent sobre les seves fotos (justificació, circumstàncies, raons de prendre-les, reflexions entorn de les mateixes, etc.).
3. Diàleg grupal sobre les fotos, problematitzant aspectes de la realitat assenyalats per les mateixes (en aquest punt, la persona facilitadora del grup gestiona la discussió grupal, procurant la presa en consideració d'aspectes socials, culturals, personals, etc.).
4. Transcorregut un temps de discussió, es demana a cadascuna de les persones participants que triï les fotos que per a ella siguin més rellevants (de 10 a 12 fotos).
5. A partir d'aquesta selecció individual, el grup selecciona al seu torn un conjunt final d'unes 10-12 fotos i les ordena d'acord amb certa seqüència lògica.
6. Tenint en compte aquestes fotos seleccionades, el grup construeix un relat sobre la temàtica tractada per les fotos.
7. Una de les persones del grup relata la història construïda a partir de les fotos i el grup inicia una discussió sobre això (entorn de creences, valors i discursos sobre el tema en qüestió).
8. Al final de la discussió es planteja la següent pregunta: davant d'això, què es pot fer? El grup tracta de respondre-la en un debat breu.
9. Finalment, cada persona ha de realitzar una reflexió escrita de la seva vivència en el grup i un relat descriptiu del que ha ocorregut en el mateix.
10. Tot això constitueix el material d'una posterior reflexió i discussió.

Traducció i seguiment de la reflexió en propostes d'acció

En funció dels objectius de l'assignatura on s'apliqui la tècnica, aquesta pot donar resposta a una de les següents accions finals:

- Desenvolupament d'una pauta grupal en un treball reflexiu, sensibilitzador i d'acció/intervenció.
- Observatori del moment en el qual es troba un determinat grup o equip de treball, respecte a la temàtica específica.
- Autoavaluació dels processos de grup (presa de decisions, dinàmica interna, relacions de poder,...).
- Creació de projectes d'intervenció.
- Creació de grups de discussió. En els casos en els quals, mitjançant la tècnica, es detectin necessitats específiques de la majoria de les persones participants en la

fotointervenció, es dissenyaran grups de discussió específics per a treballar les temàtiques sorgides.

- Accions comunitàries.

La tècnica permet generar en les persones participants una actitud de participació i acció involucrada en tot el procés, que permetrà donar una resposta a les seves pròpies necessitats com a grup social. Així, en alguns casos, la tècnica podrà ser utilitzada amb l'objectiu final d'elaborar un projecte d'intervenció dissenyat i conduït per les persones participants en la fotointervenció i dirigit a la temàtica treballada.

Resultats de l'experiència

L'experiència acumulada en l'ús de la tècnica de la fotointervenció facilita en les persones participants la presa de consciència de diversos aspectes del procés:

(a) El protagonisme correspon no tant a l'objecte real fotografiat quant a la persona agent 'fotografiant'.

(b) Allò rellevant no és el producte fotogràfic, sinó el procés de fotografiar, l'acte reflexiu de fer una foto com a mitjà de presa de consciència crítica d'una realitat problemàtica que per això mateix exigeix una intervenció transformadora.

(c) El subjecte fotointerventor no és un simple agent individual, sinó un grup de persones (la classe en la seva totalitat) que intervenen conjuntament, compartint experiències, reflexions i propostes estratègiques d'acció sobre allò que està sent mirat, qüestionat i fotografiat.

Experiència d'aplicació en l'Assignatura d'Intervenció i avaluació psicosocial

L'assignatura on s'ha realitzat l'experiència, i que serveix com a referència per a aquest escrit, és la d'Avaluació i intervenció psicosocial. És una assignatura optativa que s'ofereix en el que fins a ara es coneix com l'itinerari B (són assignatures que guarden una harmonia coherent i són pensades per a l'alumnat que té interès en sortir de la carrera amb competències que li permetin treballar en àmbits socials com: intervenció comunitària, centres on es porti a terme avaluació de programes, assessoria laboral, etc.).

L'objectiu general de la classe és oferir una introducció als conceptes, metodologies i tècniques de l'avaluació i la intervenció psicosocial. En finalitzar el curs l'alumnat ha de ser capaç de descriure, comprendre, valorar i aplicar amb propietat allò estudiat. Tot això tenint en compte les implicacions ètiques i deontològiques de l'avaluació i la intervenció. L'assignatura, a més, compromesa amb la importància de la incorporació de la perspectiva de gènere com a eix transversal en els cursos que s'imparteixen a la universitat la contempla en la seva estructura.

Les preguntes que ens fem des de la responsabilitat de conducció de la disciplina són: L'alumnat sap reconèixer els problemes socials?, Com arriba a ells?, Allò que és identificat com a problema social, des d'on és mirat?, Com el construeixen com a problema social?, Són conscients del per què hi ha situacions que no són vistes com a problemes socials i altres, que no es veuen a primera vista com un problema social, acaben sent-ho?, Quina és la diversitat de plantejaments i a què respon?, Quina metodologia utilitzar per a facilitar l'exercici de treball autònom, exercitació de la motivació per a la recerca i el qüestionament constant, l'interès per la importància del treball grupal, la integració del context i l'anàlisi amb i sense una perspectiva de gènere?

Per donar respostes a totes elles, a més d'utilitzar eines participatives com: estudi de casos, role playing, debats, plataforma virtual moodle, discussió en grups petits, etc., hem utilitzat la tècnica de la fotointervenció, explicada anteriorment. La dinàmica del curs s'explica a continuació.

El primer dia de classe es comença a crear un clima de treball grupal amb exercicis que afavoreixen l'autoconeixement i la comunicació entre l'alumnat. Tot seguit, donem pas a l'explicació dels objectius del curs i la forma en què l'assignatura està pensada; això no exclou l'aportació d'idees, qüestionaments o suggeriments.

Es parla de la importància de tenir els sentits “oberts”, “receptius” quan es vol intervenir a nivell individual, relacional o social. Es realitzen preguntes que convidin a pensar a través de la lectura d'algunes notícies de la premsa. Una vegada realitzat això es fa l'explicació de la fotointervenció i s'assigna la tasca de sortir i retratar totes aquelles situacions que considerin susceptibles de ser un problema social. Es fa èmfasi en vigilar l'ètica al retratar.

L'experiència portada a terme va mostrar a l'alumnat que alguns dels problemes d'abans es repetien i que apareixien problemes nous. A més, alguns dels problemes que alguns grups consideraven com a tal altres no els consideraven; per exemple, la presència de la policia en manifestacions de moviments socials. També, que havia problemes que es repetien d'un any per a l'altre i sense aparent canvi; el que convidava a avaluar els programes existents que tenien com a objectiu donar resposta als mateixos, com en el cas de l'habitatge digne, la pobresa o la violència de gènere. Vegeu alguns exemples de fotos a l'annex 1.

Finalment, és important rescatar la part d'acció que facilita aquesta tècnica. A efectes de l'assignatura, alumnat i professorat tracten de buscar possibles línies d'acció davant el problema escollit. Amb aquesta finalitat, han de realitzar una proposta d'intervenció susceptible de ser avaluada per subgrup. A més, en tot moment està present l'intent de realitzar alguna de les propostes de “manera real”, és a dir, portar-la a terme durant el semestre que s'estigui realitzant l'assignatura. Alguns anys s'han realitzat tallers adreçats a la comunitat universitària, passant l'alumnat per l'experiència total (identificar la situació que considera problemàtica, reflexionar sobre ella, anomenar el problema i tractar de definir-lo, establir línies d'acció per a eradicar-la i la posada en pràctica i avaluació posterior) i, en altres ocasions, l'experiència, per factors imprevistos (per exemple, cessament de classe), no ha estat possible realitzar-la d'aquesta manera però sí d'una altra. Per exemple, en l'experiència que es relata en aquest escrit es va aprofitar el concurs per a la Guia de l'alumnat de la Facultat de Psicologia per a expressar de quina manera la Psicologia Social sempre havia estat compromesa amb els problemes socials. Vegeu l'annex 2. Es va guanyar el concurs i l'alumnat va decidir regalar a la Biblioteca General els 100 euros del premi per a la compra de llibres en benefici de totes les persones que utilitzen els serveis de la Biblioteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Després de passar per l'experiència l'alumnat va poder:

- Veure amb altres ulls allò que l'envoltava.
- “Nomenar” i “re-nomenar” allò fotografiat, a través de la seva mirada i la de la resta del grup.
- Visualitzar i qüestionar situacions problemàtiques.
- “Sentir” la motivació de la “necessitat” de la recerca d'un canvi.
- Estar implicat en allò que feia i el que podia fer (l'acció).
- Activar les interaccions entre la(es) persona(es) a fotografiar i l'autor/a de l'execució de la foto.
- Articular els nivells individual, relacional i social en la investigació, intervenció i avaluació proposades.
- Prendre consciència grupal de la interconnexió de diversos problemes socials que, a primera vista, apareixen en la seva singularitat i que després de la discussió sobre les fotos seleccionades són percebuts formant part d'una constel·lació de problemàtiques articulades.
- Etc.

En resum, des de l'experiència realitzada any rere any, podem assegurar que la tècnica de la fotointervenció facilita i aplanar el terreny de la reflexió, anàlisi i acció; afavorint No només el conèixer i el saber; sinó l'ésser i l'estar a través de competències com: el treball grupal, la

comunicació, gestió de dificultats, la flexibilitat, el compromís i motivació amb el que es fa; i un llarg etcètera que la fan una aportació rellevant.

Referencias bibliográficas

- Berger, J. (2006). *Modos de Ver*. Barcelona: GG.
- Bishop, B., Sonn, C., Drew, N., & Contos, N. (2002). The evolution of epistemology and concepts in an iterative-generative reflective practice: the importance of small differences. *American Journal of Community Psychology*, 30 (4), 493-510.
- Cantera, L., Herrero, J., Montenegro, M. & Musitu, G. (2004). *Introducción a la Psicología Comunitaria*. Barcelona: UOC.
- Cantera, L. (En imprenta-2009). La Fointervención como técnica de concienciación de la Violencia de Género. In *Género e Saúde*, de la Colección *Gênero e Contemporaneidade*. Brasil: EDIPUCRS.
- De Freitas, R. (2005). *Psicología Social Comunitária. Da solidariedade à autonomia*. Rio janeiro: Vozes.
- Freire, P. (1999). *Pedagogía del Oprimido*. México: Siglo XXI.
- Gómez i Serra, M. (2000). *Els Serveis Socials i la Seva Avaluació*. Barcelona: UB.
- Gubern, R. (2004). *Patologías de la imagen*. Barcelona: Anagrama.
- Lechner, N. (1988). *Los patios interiores de la democracia*. Chile: Flacso.
- Maffesoli, M. (1987). *Entrevista realizada por López, M. La imperfección lábil de cada día*. Documento inédito.
- Martín-Baró, I. (1998). *Psicología de la Liberación*. Madrid: Trotta.
- Martín-Baró, I. (2000). *Psicología Social de la Guerra: Trauma y Terapia*. San Salvador: UCA.
- Martín-Baró, I. (2007). *Acción e Ideología. Psicología Social desde Centroamérica*. San Salvador: UCA.
- Marx, K. (1988). *El Capital*. México: Siglo Veintiuno.
- Montero, M. (2004). *Introducción a la psicología Comunitaria. Desarrollo, conceptos y procesos*. Buenos Aires: Paidós.
- Pozo, C., Alonso, E. & Hernández, S. (2004). *Teoría, Modelos y Métodos en Evaluación de programas*. Almería: Universitario.
- Serrano-García, I., Bravo, M., Rosario, W. & Gorrín, J. (1998). *La psicología social-comunitaria y la salud. Una perspectiva puertorriqueña*. Puerto Rico: Puertorriqueñas.
- Sonntag, H. (1989). *¿Nuevos temas, nuevos contenidos? Las ciencias sociales en América Latina y el Caribe*. UNESCO-Venezuela: Nueva Sociedad.

Annex 1: Fotografies de situacions considerades problemàtiques*

Foto 1: Vivenda

Foto 2: Vivenda i dificultat de pagament

* Les fotos recullen la interpretació donada per l'estudiantat.

Foto 3: Contaminació i possibles malalties

Foto 4: Vandalisme i delinqüència

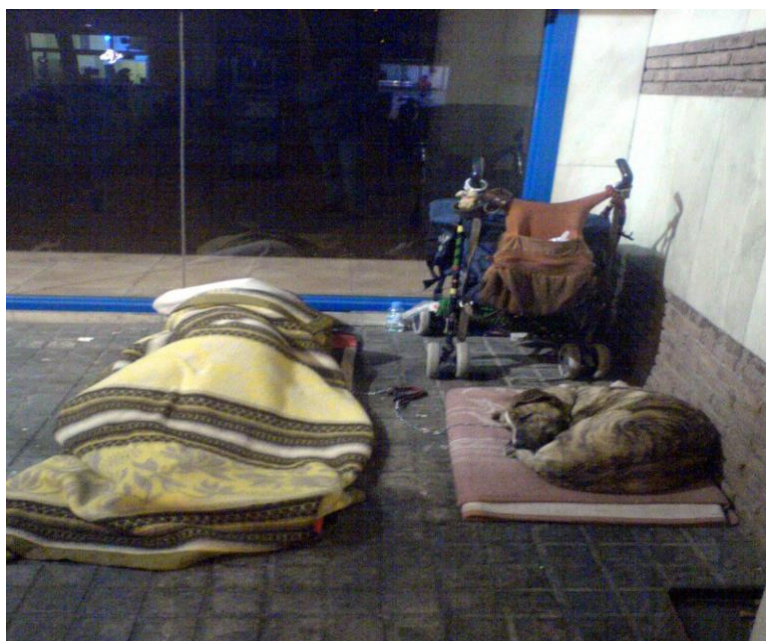

Foto 5: Pobresa

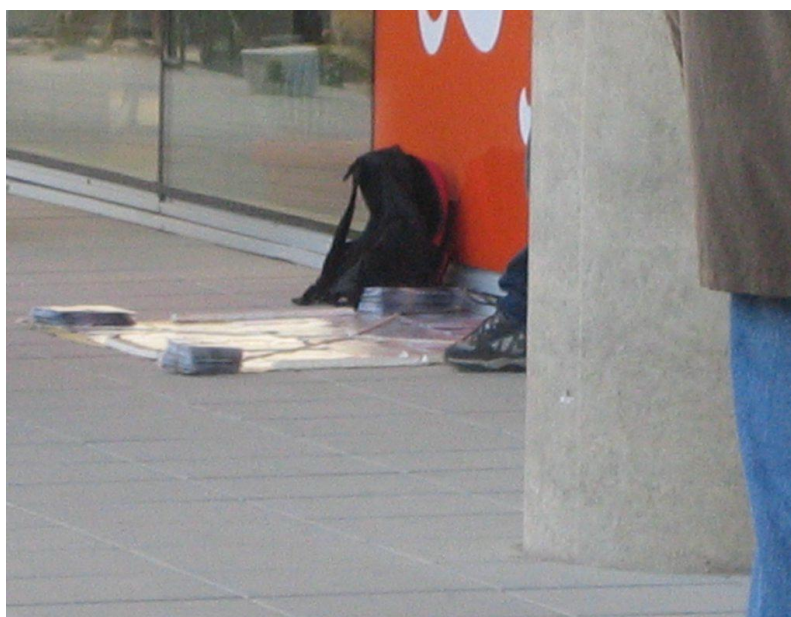

Foto 6: Immigració, pobresa i economia submergida

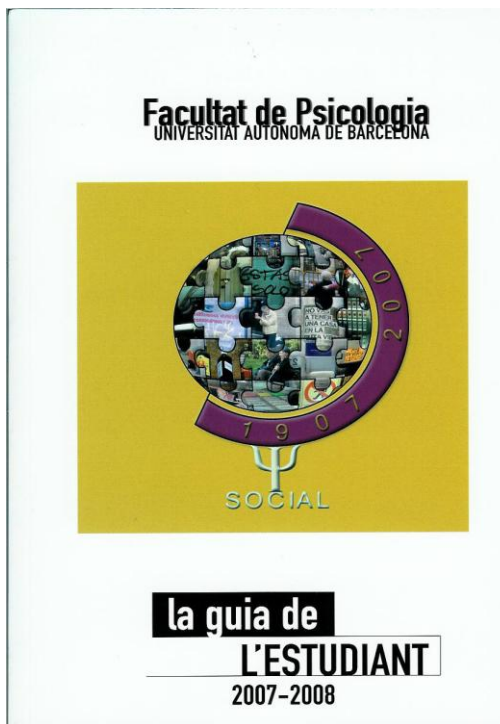

Foto 7: Creences i desigualtat

Foto 8: Sexisme

Annex 2: Guia de l'Estudiantat de la Facultat de Psicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

Facultat de Psicologia
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
Telèfon: 93 581 18 55
Fax: 93 581 23 24
Correu electrònic: ga.psicologia@uab.es
Web: <http://www.uao.cat/psicologia>

Portada:
Centenari de la publicació dels que són considerats
els dos primers llibres de text de psicologia social,
«An Introduction to Social Psychology» de William McDougall i
«Social Psychology: an outline and source book» d'Edward Ross.
Autors:
Alumnes de l'assignatura «Avaluació i Intervenció Psicossocial»
del curs 2006-2007 de la professora Leonor Cantera.

Editat per a
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Barcelona)
,més pel Servei de Publicacions
de la Universitat Autònoma de Barcelona
Edifici del Rectorat
08193 Bellaterra
Dipòsit legal: B-33242-2007

Foto 1: Premi del concurs de la Guia de l'estudiantat